

УДК 340.1

СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИЦТВА І ЧЛЕНІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ ОУН

Руслан МАРЦІНКІВ

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Університету Короля Данила

У статті розкриваються правові засади організації та функціонування Служби безпеки Організації Українських Націоналістів. Основна увага акцентується на структурі та повноваженнях, які поклалися на центральний провід, місцеві осередки та рядових членів цього силового відомства. Серед керівного проводу СБ ОУН, визначаються правові засади діяльності крайових, окружних, надрайонних і районних референтур. Повноваження, як керівного складу, так і рядових співробітників СБ ОУН регламентувалися численними нормативними актами: інструкціями, вказівками, постановами. Встановлено, що функціональні обов'язки членів СБ ОУН визначалися сферою діяльності даного силового відомства, а тому здійснювався чіткий поділ на відповідальних за розвідку і контррозвідку, слідчо-оперативну, судову та ідеологічно-виховну діяльність.

Ключові слова: Служба безпеки ОУН, функціональні обов'язки, повноваження, референтура, повноваження, правове регулювання.

STRUCTURE AND POWERS OF THE LEADERSHIP AND MEMBERS OF THE OUN SECURITY SERVICE

Ruslan MARTSINKIV

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of State and Law
of King Danylo University

The article reveals the legal basis for the organization and functioning of the Security Service of the Organization of Ukrainian Nationalists. The focus is on the structure and powers vested in the central leadership, local branches and ordinary members of this law for cement agency. Among the leadership of the SB OUN, the legal basis for the activities of regional, district, supra-district and district referents is determined. The powers of both the leadership and ordinary members of the OUN Security Council were regulated by numerous regulations: instructions, guidelines, resolutions. It was established that the functional responsibilities of the members of the OUN Security Council were determined by the sphere of activity of this law for cement agency, and there forethere was a clear division in to those responsible for intelligence and counter intelligence, investigative, judicial and ideological and educational activities.

Keywords: OUN Security Service, functional responsibilities, powers, referent, powers, legal regulation.

STRUCTURA SERVICIULUI DE SECURITATE OUN

Articolul dezvăluie baza legală pentru organizarea și funcționarea Serviciului de Securitate al Organizației Naționalistilor din Ucraina. Accentul este pus pe structura și puterile învestite de conducerea centrală, sucursalele locale și membrii obișnuți ai acestei agenții de aplicare a legii. Dintre conducerea ONU SB, se stabilește baza legală pentru activitățile organizațiilor regionale, raionale. Atribuțiile, atât ale conducerii, cât și ale membrilor obișnuți ai Consiliului de Securitate ONU, erau reglementate de numeroase acte legislative: instrucțiuni, linii directoare, rezoluții. S-a stabilit că responsabilitățile funcționale ale membrilor Consiliului de Securitate ONU erau determinate de sfera de activitate a acestei agenții de aplicare a legii și, prin urmare, exista o diviziune clară între cei responsabili de informații și contra informații, activități investigative, judiciare, ideologice și educaționale.

Cuvinte-cheie: Serviciul de securitate ONU, responsabilități funcționale, competențe, referent, puteri, reglementare legală.

Постановка проблеми. В українській історико-правовій науці є достатньо тем, які не те що малодосліджені, а викликають наукову дискусію та суспільний резонанс. Також темою є діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) та відновлення 30 червня 1941 р. української державності. Негативне ставлення

до цієї проблеми, а також нівелювання її вивчення українськими вченими є рудиментом радянських часів, коли представників українського націоналістичного проводу і противників радянської влади звинувачували у колабораціонізмі з нацистами та антидержавній діяльності. Останнє взагалі не має права на існування, адже українці боролися за

власну національну державу, територія якої була окупована радянською владою.

Актуальність дослідження. З огляду на відсутність досліджень у яких дається фахова правова оцінка статусу та діяльності ОУН, а також її структурних підрозділів, важливо вивчити процес організації Служби безпеки ОУН (СБ ОУН), яка зі звичайного розвідувального відділу трансформувалася у своєрідне безпекове міністерство. Його структура, система підпорядкування та функціональні обов'язки керівників різних ланок і рядових співробітників дають підстави стверджувати про наявність чіткої державницької вертикалі, яка формувалася в умовах підпілля і збройної боротьби з радянськими, нацистськими та польськими силовими органами.

Стан дослідження. У сучасній українській історико-правовій науці визвольним змаганням середини ХХ ст. не приділено належної уваги, що є безпосереднім наслідком усталених в радянський період стереотипів про антидержавну діяльність Організації Українських Націоналістів, колабораціонізм та про відсутність в українців правових підстав до відновлення власної національної держави у 1941 р. При цьому, концепції державотворення, що були актуальними в той час, а також практичні кроки вжиті провідниками націоналістичного руху, не тільки доводять право і традицію українського державотворення, а й демонструють ефективні кроки з практичної реалізації державної влади навіть в умовах підпілля та військових дій.

Методологічною основою дослідження стали опубліковані архівні матеріали у яких містяться інструкції, вказівки та розпорядження стосовно організації роботи, повноважень, функцій та структури Служби безпеки ОУН.

Мета статті – визначити структуру та повноваження керівного проводу СБ ОУН, дати правову оцінку їх статусу та функціональних обов'язків.

Виклад основного матеріалу. СБ ОУН, як силовий і безпековий орган був створений у 1939 р. і впродовж 1940-1950-х рр. змінював (розширював) власні функції. Структурно до складу СБ ОУН входили слідчий, бойовий, вишкільний і технічний підрозділи (підреферентури), у яких були різні повноваження¹. Референтури СБ діяли в складі крайових, окружних, надрайонних і районних проводів ОУН. Нижче районного рівня був куштовий інформатор, який виконував функції найнижчої ланки у складі референтури СБ.

¹ Ільницький В. Функціонування служби безпеки в карпатському краї ОУН (1945–1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2014. Вип. 24. С. 295.

Основною ланкою в структурній системі СБ вважався район. До складу референтури СБ (від окружного до районного рівня) входили: референт (крім загального керівництва, відповідав за протидію ворожій агентурі), субреферент (заступник референта – відповідальний за кадровий, навчальний та слідчий напрямки; при окружній референтурі СБ ще був субреферент з агентурної роботи), технічний референт (адміністратор), бойовий референт (комендант боївки), слідче звено та боївка.

Функціональними відмінностями між референтом і надрайонним референтом було те, що перший збирав матеріали до картотеки та інформативних звітів, а другий – вів слідство. Заступник – архівар, керував розробкою зовнішньої агентури, тримав канцеляриста, полагав справу осередку.

Окружний референт СБ (далі О.Р. СБ) керував розробкою агентів і вів слідство в особливо важливих справах або доручав надрайоновим. Заступник О.Р. СБ – архівар, керував картотекою агентів, розробкою, аналізував протоколи проведених справ, давав помітки, вів слідство. У його розпорядженні повинна бути людина, яка веде слідство. Власне окружний референт здійснював керування агентурною мережею конкретного регіону².

Технічний підреферент (також субреферент, референт) керував технічною роботою, тобто збирав матеріали у визначеному регіоні, переписував звіти, протоколи, керував зв'язком, вів облік вбитих, заарештованих, тих, хто з'явився із повинною, а також облік всіх операцій по окрузі³. Він також займався розслідуванням обставин смерті членів СБ, складав відповідні протоколи, доводив провину підозрюваного. Здійснювався нагляд та збирання відомостей про наступні категорії людей: сексотів, тих, хто був заарештований і звільнений; ті, що повернулися з Німеччини; колишні міліціонери та голови сільрад; вчителі з східноукраїнських земель; агентів, які перейшли на іншу територію і перебувають в розшуку⁴.

Референт СБ підпорядковувався організаційному зверхнику по лінії праці. Тому референт СБ мав звітувати організаційному зверхнику (тільки усно і тільки про справи, які стосувалися останніх лише дотично (організаційні й оперативні

² Додаткові вказівки. Справа про вказівки по роботі СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Арк. 297.

³ Протокол у справі смерті районного технічного референта СБ «Андрія». ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 317.

⁴ Після цих точок подаватиматеріали до Картотеки. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 15.

справи)⁵), за винятком тих випадків, коли справа стосувалася іншої території, організаційного зверхника або вищих організаційних осередків⁶.

До компетенції ділового зверхника (референт вищої ланки) СБ належало визначення: змісту праці, методів роботи, встановлення почерговості справ. В окремих випадках він міг здійснювати загальне управління.

До функціональних обов'язків організаційного зверхника (керівник відповідної територіальної одиниці ОУН) належали: допомога в організаційній роботі, звіт про роботу СБ, вирішення технічно-господарських справ.

Найбільшою кількістю організаційних функцій володів референт, зокрема: в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створював інформативну сітку та вів оперативний облік в обсязі і порядку, що визначалися завданнями, покладеними на Службу безпеки ОУН; направляв співробітників Служби безпеки для роботи на штатних посадах в інші установи, підприємства і організації на час виконання конкретних завдань в інтересах контррозвідки; морально і матеріально заохочувати співробітників СБ та інших осіб, за заслуги представляв їх до нагород; видавав зброю.

Референт СБ надрайонного проводу ОУН мав здійснювати керівництво діяльністю СБ в надрайоні, збір матеріалів і відомостей на агентів ворожих спецслужб, а також проводити слідство у важливих справах⁷ [с. 398]. Крім того, референт СБ зобов'язувався особисто перевіряти всіх підпільників підвладної йому території. Для цього він на кожного підпільника заводив особовий листок, які заповнювалися на основі автобіографії та інформації наданими про агента СБ його попереднім керівництвом⁸. Надрайонний референт повинен був стежити, щоб районні референти і керівники окремих боївок навчалися оперативної

⁵ Ільницький В. Згадана праця. С. 296.

⁶ До роботи СБ. Описових обов'язків. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 198.

⁷ Літопис УПА. Нова серія. Т. 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. Кн. 2: 1945–1954 / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упорядн.: С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА»; Державний комітет архівів України; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. С. 398.

⁸ Інформативна робота. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 34.

роботи і поглиблювали свої знання. З цією метою він мав регулярно проводити контроль рівня знань під час інспекцій та роботи⁹. Справами агентів-внутрішників керував особисто окружний референт СБ, а розробкою займалися працівники СБ¹⁰.

Відповідно до «Доручення по роботі Служби Безпеки ОУН» від 25.12.1946 р., до компетенції референтів СБ входило ведення картотеки про внутрішню і зовнішню агентуру, викриту впродовж 1944–1945 рр. у межах підвладної йому території. До картотеки вносилися відомості про місце перебування та заняття агента, різного роду компрометуючі матеріали¹¹.

Відповідно до «Наказу Ч. 3 про збір обмундирування» від 20.09.1943 р. районні команданти СБ з моменту отримання цього наказу, мали негайно приступати до збирання з підконтрольної їм території всіх військових речей (одяг, торби, льорнетки) та передати орг. Мобові [вірогідно – органи мобілізації], а до надрайону передавався звіти про проведену роботу та обсяг зібраних речей¹².

До повноважень та обов'язків архівара осередку СБ відносилося прийняття пошти, впорядкування канцелярських справ, своєчасне виготовлення звітів. Архівар надрайону у випадку неточностей у протоколах мав право звернутися до зверхника за поясненнями або повернути протокол у район і вимагати пояснень. Він також робив виписки про об'єктів (підозрюваних у співпраці з ворогом, а бо ворожих агентів, які здійснювали розвідувальну діяльність на території контролюваної ОУН), яких треба в подальшому розробляти. Архівар був безпосередньо підпорядкований референту¹³. Архівар окружного осередку СБ керував картотекою, вів слідство, аналізував протоколи проведених справ, давав зауваження до протоколів, заводив персональні справи оргкадрів (автобіографії членів ОУН, їх характеристики, довідки про похвали, нагороди, дисциплінарні покарання, зловживання)¹⁴.

⁹ Інструкція для виконання надрайонними референтами служби безпеки. (переклад з польської). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Арк. 7.

¹⁰ Літопис УПА. Нова серія. Т. 26. Коломийська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ (1945–1950) / упоряд. : Д. Проданик, В. Гуменюк; ред. рада : Г. Папакін (співгол.), П. Потічний (співгол.), Г. Боряк та ін. К. Торонто, 2016. С. 17.

¹¹ Доручення по роботі Служби Безпеки ОУН. – Постій, 25.12.1946. АЦДВР. Ф. 8. Т. 2. Арк. 3.

¹² Наказ Ч.3 про збір обмундирування. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 271.

¹³ Організаційний документ про справоведення. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 135.

¹⁴ Там само. Арк. 140.

До повноважень архіваріуса відносилося ведення картотеки (при оформленні справ дотримуватися зразків¹⁵ [арк. 26]) та її конспірація, фіксація злочинів щодо українців з боку органів поліції та радянської адміністрації¹⁶. Зі звітом СБ, що надсилалися вгору, він зобов'язувався надсилати копії всіх справ і матеріалів, що надійшли за звітний період¹⁷. Веденню картотеки надавалося особливого значення, оскільки це давало можливість визначити послідовність і першочерговість справ, а у випадку смерті працівника СБ ввести у курс справи нового співробітника чим забезпечити безперервність у роботі референтури¹⁸.

Картотека велася з метою систематичного впорядкування роботи СБ, забезпечення плановості та контрольованості, щоб привчати співробітників розробляти справи і демаскувати ворога. Співробітники СБ, починаючи від району і вище, були зобов'язані збирати відомості і вписувати в картотеку керівних осіб (начальників УМДБ-УМВС, оперативних і слідчих співробітників, вищий командний склад війська МВС, міністрів та їхніх заступників) з метою отримання відомостей про персональний склад та їх роботу.

Референтам СБ конкретного території ставилося завдання наповнити картотеку інформацією про внутрішню і зовнішню агентуру, використовуючи інформаційну мережу, проводячи слідство, з оригінальних документів противника чи через пресу¹⁹. Картотека полегшувала також організаційно-оперативну діяльність, адже давала можливість керівництву СБ прослідкувати характер виконання роботи підлеглими, а також надавати необхідну допомогу при здійсненні управлінських рішень. Картотека мала вестися на всіх щаблях СБ і відправлятися по горизонталі керівництву (район, надрайон, округ). До збирання матеріалів і розроблення підозрюваних дозволялося залучати жінок, але не до допитів. Відповідно до «Доручення по роботі СБ ОУН» від 25 грудня 1946 р. всі провідні кадри, мали розробляти конкретні агентурні справи. Референт СБ давав практичні вправи різномірним референтам проводу до якого сам входить, а також провідникові теренової організаційної одиниці²⁰. З метою наповнення кар-

тотеки працівникам СБ доручалося налагодити інформаційну сітку, слідчу роботу, тощо²¹.

Успішність роботи СБ прямо залежала від рівня інформованості. Тому другим відділом спецвідділу був розвідувально-інформаційний. Одним із завдань СБ була перевірка інформації та інформаторів, які були двох категорій – випадкові та навчені²². Навчені інформатори – це люди, проінструктовані як збирати, яку інформацію та як її фіксувати. Інформатор повинен був особисто збирати інформацію вивчаючи подію чи людей.

Референт СБ був зобов'язаний залучати як інформаторів всіх членів проводу своєї організаційної клітини, а також дбати про відповідну конспірацію кадрів²³.

Мережа інформаторів формувалася з ідейних і надійних елементів. Завданням інформатора було здобуття інформації про: всі зустрічі з ворогом; всі рухи ворога (здобуття криївок, пропаганду серед населення); звільнених з в'язниці, оголошених з повинною; спостереження за роботою сільського активу. Окрім того, вони подавали відомості про роботу ворожої служби безпеки; збирали характеристику на її працівників, їх родинні зв'язки; подавали інформацію про роботу військкоматів, хто туди ходить, в школах хто ходить до директора і комсорга. За результатами оперативної діяльності, інформатор був зобов'язаний раз на місяць подавати інформативні звіти в яких вказувати: більшовицьку методику і фізичне подолання революційного руху; опис таборів та життя в них; як відбувалося транспортування арештованого; методи арештів і провокації; відомості з більшовицьких засідань. До звітів долучати виписки з газет, плани будинків МДБ²⁴.

Оперативно-розшукову діяльність здійснювали слідчі СБ ОУН. Завданням слідчого процесу було визначення фактів та причин, що його обумовили²⁵. До завдань слідчих відносилося пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб. Підставою для здійснення оперативно-пошукової діяльності була інформація про злочини чи осіб, які готують або вчинили злочин. Оперативна робота СБ поділялася на: дефензивну (інформативна служба) та офензивну.

¹⁵ Картотеки на розкриті але не зліквідовану агентуру ворога. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 26.

¹⁶ Вказівки після яких подавати матеріали до картотеки. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51.

¹⁷ Картотеки на розкриті але не зліквідовану агентуру ворога. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 26.

¹⁸ Там само. Арк. 8.

¹⁹ Доручення по роботі Служби безпеки ОУН від 25 грудня 1946 року. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 1-3.

²⁰ Там само. Арк. 5.

²¹ Картотеки на розкриті але не зліквідовану агентуру ворога. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 24.

²² Інформативна робота. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 26.

²³ Там само. Ак. 34, 37.

²⁴ До роботи СБ. Опис об'єктів. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 189-190.

²⁵ Видання СБ – «Агентура» НКГБ в дії. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 21. Арк. 239.

Завданням слідчого органу СБ було здійснення всіх дій, які допоможуть розкрити злочинця та покарати його²⁶.

Слідчим Служби безпеки ОУН для виконання покладених на них обов'язків надавалося право:

- проводити особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, застосовувати інші заходи забезпечення провадження у справах про правопорушення, розслідування яких віднесено до компетенції Служби безпеки;

- проводити гласні (опитування осіб) і негласні (спостереження за особою) оперативні заходи;

- користуватися жилими та іншими приміщеннями населення;

- тимчасово затримувати особу для подальшого допиту;

- здійснювати обшук підозрюваного та приміщення з метою отримання доказової бази (перевірки підозри, забезпечення признання злочинця, встановлення факту співучасті інших осіб);

- проводити допит свідків, збирати необхідні для слідства докази;

- допит підозрюваного з метою встановлення вини та мотивів злочину. Водночас встановленні обставин, що обтяжують або виправдовують підозрюваного;

- складати протокол допиту²⁷.

Специфікою роботи СБ ОУН було чітке регламентування засад ведення слідчо-оперативної діяльності. Процедура слідства передбачала не тільки пошук доказів провини підозрюваного, а й аналіз інформації отриманої від власних агентів, які діяли в населеному пункті де був вчинений злочин. Цікаво, що методика ведення слідчої діяльності запозичувалася у радянських органів НКВС-НКДБ. Так, в одній із інструкцій для слідчих йшлося, що від осіб які повернулися з допиту радянських спецслужб, витренувалася інформація про:

- методи роботи органів НКВС-НКДБ;

- як інструктується агент, якими запитаннями цікавляться органи НКВС-НКДБ, яка дається легенда;

- вивчалася можливість налагодження контактів з радянським агентом²⁸;

²⁶ Слідство. Психологія зінань. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 69.

²⁷ Вишкільний матеріал про практичність СБ в різних ситуаціях. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Арк. 123; Методика і техніка слідчої роботи. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 50. Арк. 352.

²⁸ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2010. 70-71.

- встановлювалася можливість вербувати ворожих агентів.

Останні критерії вважалися важливими, адже СБ ОУН приділяла особливу увагу можливості поширення власної агентурної мережі в радянських спецслужбах. Причиною цього було насамперед бажання викрити радянську агентуру, яка однозначно існувала в лавах ОУН і зокрема СБ. У разі встановлення такого агента, його спершу перевіряли, але така перевірка доручалася тільки досвідченим співробітникам Служби безпеки²⁹.

В інструкціях для СБ ОУН містилася заборона ліквідувати невинних людей (затриманих на підставі особистих підозр). Тих хто після даного наказу продовжуватиме практикувати такі методи карали найвищою мірою покарання³⁰. Слідчі мали складати акт обвинувачення у якому обов'язково вказувався рік народження, місце проживання, віросповідання, освіта, сімейний стан, доведення вини арештованого³¹. Можливий був варіант ліквідації без допитів, але при умові доведення вини з обов'язковою вказівкою місця ліквідації, часу та виконавця³².

Окрім слідчо-оперативної діяльності, слідчий був зобов'язаний вести документообіг та картотеку проведених справ. Усі зібрані документи, слідчий повинен був регулярно направляти районному чи надрайонному референту СБ³³. Цікаво, що встановлювалися чіткі кількісні обмеження стосовно справ, які мав провести слідчий впродовж року – не менше 12³⁴.

Охороною і господарським забезпеченням окремої боївки СБ займався бойовий підреферент, який одночасно був і командиром боївки. Боївка, як підрозділ СБ здійснювала диверсійні, контррозвідувальні акції та займалася виконанням окремих господарських доручень: знищення устаткувань, мостів, приміщень сільрад та канцелярій, заготовлених дров, збіжжя, сіна призначених для військових цілей³⁵. До повноважень боївки входила ліквідація осіб, вина яких

²⁹ Доручення по роботі Служби безпеки ОУН від 25 грудня 1946 року. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 6.

³⁰ Там само. Арк. 7.

³¹ Акт обвинувачення на Друшак Микиту, співпраця з МВД. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 279.

³² Повідомлення про ліквідацію без допитів. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 290-293.

³³ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Згадана праця. С. 70-71.

³⁴ Додаткові вказівки. Справа про вказівки по роботі СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Арк. 298.

³⁵ Звіт з терористичних акцій районних боївок СБ за час від 10. 8. до 15. 9. 45 р. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 58. Арк. 73-74.

була доведена³⁶. Траплялися випадки ліквідації без доведення вини, як у випадку Хабера Юрія, який у січні 1946 р. після демобілізації з червоної армії намагався вступити у боївку СБ і через неможливість його перевірки (через облави) був розцінений як підсланий агент у зв'язку з чим був ліквідований³⁷. До повноважень боївки СБ також належали: звільнення заарештованих, захоплення інформативних матеріалів, знищення керівних осіб, здобуття зброї та матеріальних засобів, відплатні акції. Бойовий референт був наділений повноваженнями карати смертю через повішення тих, хто відверто виступав проти народу та революційного руху, організував саботаж господарств (знищували радгоспи, МТС, підбив мостів та залізниця)³⁸.

За термінологією СБ ОУН було два варіанти ліквідації: 1) «насухо» – з приховуванням тіла жертви, 2) «намокро» – із залишенням тіла у населеному пункті³⁹. Так Мелешко Володимир, комсомолець Болехівського ЛКСМУ, ліквідований 24 травня 1946 р., який здійснював розвідувальну і пропагандистську діяльність був ліквідований «на мокро», оскільки в момент приходу боївки СБ був хворий на тиф і забрати його з собою не було можливості⁴⁰.

У окремих випадках боївка СБ проводила розвідку та готувала квартиру для вишколу, здобувала зброю, роззброювала ястребків (радянських агентів)⁴¹, проводили перевірку кадрів та ліквідацію винних. У такому випадку складався протокол, підставою могла бути неморальна поведінка, саботаж роботи⁴². Члени боївки також виконували функцію охорони керівного складу СБ та виконання його доручень⁴³. Крім того до обов'язків

боївки відносився арешт і охорона заарештованих під час слідства, ліквідація агентів НКВС, проведення за наказом районного референта СБ диверсійних і терористичних актів⁴⁴. Рядовий член СБ не мав права нікого наказувати без доручення керівника. Бойовики Служби безпеки ОУН мали право зберігати, носити, використовувати і застосовувати зброю. Прописувалося, що «бойовик повинен був мати при собі: коротку автоматичну зброю, пістолет, дві гранати, штик або кінжал, два метри шнурка»⁴⁵.

У «Правильнику для бойовика СБ» передбачалося, що бойовик не мав здатися живим; повинен виконувати накази безпосереднього керівника; дотримуватися суворої конспірації; здійснювати охорону заарештованого; не повинен бути сам (одноособово проводити будь-які слідчі, бойові чи диверсійні дії); не підривав авторитету свого і своїх друзів; не вживав алкогольних напоїв⁴⁶.

В структурі референтури СБ ОУН було передбачено посаду вишкільного референта. Він займався розробкою навчальних матеріалів, які стосувалися специфіки роботи спецструктури та призначалися для навчання та самоосвіти працівників. Особливістю було те, що підготовлені матеріали базувалися на основі протоколів допитів, а також інформаційних матеріалів здобутих у органів НКВС–НКДБ. Ключовими нормативними актами, що регулювали діяльність СБ ОУН були: «Агентура НКДБ в дії», «Що повинен знати працівник СБ», «В боротьбі з агентурою органів МГБ», «На допомогу слідчим», «Випадок з практики», а також інші брошури в яких розкривалася структурна побудова органів МВС–МДБ, якими послуговувались у своїй роботі референтури СБ⁴⁷.

Висновки. Таким чином, Служба безпеки ОУН була повноцінним органом влади, який поєднував розвідувальну, оперативну та ідеологічну діяльність. Чітка структура, яка ґрунтувалася на територіальному принципі свідчила не тільки про ефективність і спроможність протистояння ворогу, а й про далекоглядність проводу ОУН і мету утвердити і розвинути національну державність. Численними нормативними актами (інструкції, вказівки, розпорядження) регламентувалися повноваження крайових і районних референтів, оперативників

³⁶ Протокол. Справа: Криворучко Пилипстрибка Болехівського НКВД. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 52. Арк. 8.

³⁷ Повідомлення-Протокол. ХаберЮрій. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 52. Арк. 216.

³⁸ Інструкція по діяльності СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Арк. 220.

³⁹ Веденєв Д.В., Биструхін Г.С. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...»: Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950 роки. К.: «К.І.С.», 2007. С. 245.

⁴⁰ Протокол. Мелешко Володимир. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 52. Арк. 51.

⁴¹ Протокол у справізагибелі«Гуцула», «Мартина», «Ярослава» в с. Майдан Горішній. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 320.

⁴² Протокол. Покараний карою смерті через розстріл районний референт пропаганди«Роланда». ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 319.

⁴³ Протокол у справі смерті«Тиміша» і «Колоса» в с. Тумир. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Арк. 315.

⁴⁴ Літопис УПА. Нова серія. Т. 15. Згадана праця. С. 399.

⁴⁵ Інструкція №2. Для боевиків СБ на території Калужского округу. (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Арк. 72.

⁴⁶ Правильник бойовика СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Арк. 190.

⁴⁷ Ляницький В. Згадана праця. С. 302.

та рядових співробітників. Концентрація уваги на розвідувальній та контррозвідувальній діяльності обумовлювала утворення чіткої дисципліни та порядку ведення слідчо-оперативної діяльності, формування картотеки та організації звітності про проведену роботу.

Список використаної літератури:

1. Акт обвинувачення на Друшак Микиту, співпраця з МВД. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6596>.
2. Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...»: Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950 роки. К.: «К.І.С.», 2007. 568 с.
3. Видання СБ – «Агентура» НКГБ в дії. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 21. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/13014>.
4. Вишкільний матеріал про практичність СБ в різних ситуаціях. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6411>.
5. Вказівки після яких подаватиматеріали до картотеки. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6529>.
6. До роботи СБ. Описово-в'язків. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6399>.
7. Додаткові вказівки. Справа про вказівки по роботі СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/15464>.
8. Доручення по роботі Служби безпеки ОУН від 25 грудня 1946 року. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6526>.
9. Доручення по роботі Служби безпеки ОУН. – Постій, 25.12.1946. АЦДВР. Ф. 8. Т. 2. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/1200>.
10. Звіт з терористичних акцій районних боївків СБ за час від 10. 8. до 15. 9. 45 р. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 58. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/7330>.
11. Інструкція №2. Для боеків СБ на території Калужського округу. (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/15449>.
12. Інструкція для виконання надрайонними референтами служби безпеки. (переклад з польської). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 22. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/15440>.
13. Ільницький В. Функціонування служби безпеки в карпатському краї ОУН (1945–1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2014. Вип. 24. С. 293-315.
14. Інструкція по діяльності СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/3422>.
15. Інформативна робота. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6401>.
16. Картотека. Здемаскована агентура. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6527>.
17. Картотеки на розкриті але не зліквідовану агентуру ворога. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6531>.
18. Літопис УПА. Нова серія. Т. 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. Кн. 2: 1945–1954 / Ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА»; Державний комітет архівів України; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. 840 с.
19. Літопис УПА. Нова серія. Т. 26. Коломийська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ (1945–1950) / упоряд. : Д. Проданик, В. Гуменюк; ред. рада : Г. Папакін (співгол.), П. Потічний (співгол.), Г. Боряк та ін. К. Торонто, 2016. 568 с.
20. Методика і техніка слідчої роботи. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 50. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/11086>.
21. Наказ Ч.3 про збір мундирування. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6452>.
22. Організаційний документ про справоведення. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6413>.
23. Після цих точок подаватиматеріали до Картотеки. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6530>.
24. Повідомлення про ліквідацію без допитів. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6607>.
25. Повідомлення-Протокол. Хабєр Юрій. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 52. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/7672>.
26. Правильник бойовика СБ. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/3412>.

27. Протокол у справі загибелі «Гуцула», «Мартина», «Ярослава» в с. Майдан Горішній. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6627>.

28. Протокол у справі смерті «Тиміша» і «Колоса» в с. Тумир. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6622>.

29. Протокол у справі смерті районного технічного референта СБ «Андрія». ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6624>.

30. Протокол. Мелешко Володимир. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 52. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/7591>.

31. Протокол. Покараний карою смерті через розстріл надрайонний референт пропаганди «Роланда». ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 51. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6626>.

32. Протокол. Справа: Криворучко Пилип стрибка Болахівського НКВД. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т.

52. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/7555>.

33. Слідство. Психологія візніань. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 49. Електронний архів українського визвольного руху. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/6408>.

34. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 2 (1945 – 1946). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2010. 696 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

МАРЦІНКІВ Руслан Романович,
аспірант кафедри теорії та історії держави і
права Університету Короля Данила;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARTSINKIV Ruslan Romanovych,
Post graduate Student at the Department of The
ory and History of State and Law of King Danylo
University;
university@ukd.edu.ua